

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, PROSINAC 1959. GODIŠTE VIII.

KULTURA JEZIKA U NEKIH NAŠIH KNJIŽEVNIKA

Ivo Ladika

Kultura jezika i pasionirano bavljenje riječima počinje se u književnosti naših naroda jače razvijati od A. G. Matoša, Župančića, Nazora i A. B. Šimića do Tadijanovića, Daviča, M. Božića, S. Šimića, V. Jelića i najmlađih.

Književnost, kao eminentna umjetnost riječi, zahvaljuje snazi riječi (uz ostale faktore: stil, kompozicija, siže, tema, likovi i dr.) velik dio svoga uspjeha.

Ne želim ovdje istaći kulturu jezika u smislu funkcionalnosti riječi, odnosâ vokala i konsonanata, s osobitim obzirom na snagu, udarnost, kri-latost riječi i t. d., već na posebnu aktivnost književnika, usmjerenu na stvaranje potpuno novih riječi, koje se ne nalaze u književnom i narodnom jeziku.

U tu svrhu bit će ovdje razmotrena tri naša suvremena književnika: Goran Kovačić, Tin Ujević i Oskar Davičo, koji su jezičnoj kulturi posvetili u svojim književnim djelima veliku pažnju, upravo velik dio uspjeha njihovih književnih djela leži u jezičnom novatorstvu.

Osnovni Goranov način stvaranja riječi svodi se na ovo nekoliko temeljnih pravila. Izvođenje imenicâ od glagola, dodajući im imenički nastavak: *komešaj* (od *komešati*), *lajalo* (od *lajati*), *šmrcaj* (od *šmrcati*), ili izvođenje glagola od imenica: *pastirčiti*, *lugarovati*, *radoznaliti se*, ili dodajući riječima (naročito imenicama) drugi nastavak, nego ga obično imaju: *brbljov*, *besposlac*, *ženar* i sl. Osim toga Goran je iskoristio i dijalektalne jezične kvalitete (lukovdolski dijalekt rodnog kraja), jezik raznih socijalnih grupa, pa i žargon (argot), na pr. Amerikanaca povratnika (*Novela*

s ratnih dopisnica). Budući da sam o kulturi govora kod Gorana Kovačića već jednom pisao na ovom mjestu,* to o njemu ne ću više ovdje govoriti, već upućujem čitaocima na taj članak.

Ali postoji kvalitativna razlika na pr. u stvaranju novih riječi između Gorana Kovačića i Oskara Daviča danas. Dok je Goran stvarao kovanice na temelju riječi stvorenih od novih osnova ili novih nastavaka (ukoliko to uopće nisu narodni izrazi: nađene riječi, ili stvorene, autorizirane u duhu našeg jezika), Davičo (a djelomično i T. Ujević) polazi u tom pogledu sasvim drugog stajališta: on izmišlja riječi. O. Davičo upotrebljava u svojim pjesmama na pr. ove riječi: *pandurno vreme*, *njonjor* (romon), *netvoja njiva*, *večitaš* (koji je doživotno na robiji), *živzdraviti se*, *najmojijim*, *nemoje*, *ti koji jesteš* (umjesto: *jesi*) i t. d.

Nezadovoljstvo s postojećim — izvor je mnogih ljudskih djelatnosti (ne samo u oblasti filozofije, tehnike, svih otkrića, društvenog uređenja i t. d.), pa, između ostalog, i izvor kulture jezika i želja za boljim izrazom. Da riječi i misli treba tražiti, otkrivati — to je izvan svake sumnje. »Nisu prave misli na dohvatu ruke« — veli T. Ujević.

Glavni organ za stvaranje riječi u pjesnika jesu oči. »Zbog njih je čovjek stvorio riječi« (T. Ujević, pjesma *Tragika očiju*).

Još u davnoj Ujevićevoj pjesmi *Molitva Bogomajci za rabu božju Doru Remebot* susrećemo izmišljene riječi, kao: *neborajske*, *astar*, *korne-muze* i t. d. Međutim zaustavimo se samo na posljednjoj, za njegova života štampanoj, Ujevićevoj zbirci pjesama *Žedan kamen na studencu*, da bismo suzili to razmatranje na uže područje.

Glavni razlog izmišljanja riječi u T. Ujevića proizlazi iz sroka, t. j. podešavanja završetka riječi, koje treba rimovati, onima iz njihova para, s kojima se te riječi rimuju. Zbog toga nalazimo u T. Ujevića na pr. u zbirci *Žedan kamen na studencu* ove parove rimovanih riječi: *šaplju* — *kaplju*, *kanapeu* — *azaleu*, *pranja* — *hristogranja*, *ludnici* — *čudnici*, *krsta* — *brsta*, *očiju* — *otpočiju*, *nuda* — *uda*, *težak* — *ležak*, *zbilju* — *Milju*, *Maharani* — *hrani*, *čule* — *tmule*, *prsta* — *drsta*, *hinnodija* — *psalmodija*, *vihor* — *ihor*, *skine* — *travertzine*, *sutonima* — *utonima*, *sumnja* — *umlja*, *zec* — *hec*, *zbića* — *otkrića*, *burgiju* — *traumaturgiju*, *sniva* — *senzitiva*, *Netopira* — *miomira* i t. d.

Ali i unutar stiha (bez potrebe rime), dakle iz prostog ćefa, T. Ujević isto tako obilno upotrebljava riječi ili posve izmišljene ili stvorene (s drugim, neuobičajenim nastavkom), prema uobičajenim književnim riječima. Tako on na pr. piše: *ljuljka* (ljuljačka), *djevičkih*, *škakalj* (škakljanje), *živodajno*, *basme*, *bogoskvrna*, *vethu*, *šakopisom*, *zbića*, *virjamba*, *golu-*

* Kultura jezika u književnom djelu Gorana Kovačića. »Jezik«, II, 1, 1953.

bičju (golubinju), *kotvokaži*, *istin* (istinski), *slanutka*, *sljepici* (sljepoći), *tajinstva* (tajanstva), *mirluhe*, *budućnosnih*, *njihom* (njihanjem), *prepru*, *nebesnih*, *maman*, *spljusnu*, *alom*, *skitni*, *bonici*, *isporaviti*, *onkraje*, *sirime*, *z dane* (sazdane), *klamiću*, *maslosti*, *paroplove* (parobrode), *žvatao* i t. d. U tom Ujevićevu postupku oko stvaranja novih riječi ima posve davičovskih zahvata. Takve su na pr. ove Ujevićeve riječi: *ispodcrvenoga*, *prekoljubičastoga*, *ružoprste*, *prinadošlom*, *nedodije* (nedolaska) i dr.

Međutim najviše jezično-stilskog eksperimentiranja između svih pjesnika naših naroda nalazimo u Oskara Daviča. Kao potvrda za to neka posluže primjeri iz njegove zbirke pjesama *Uišnja za zidom*. U neprekidnoj lirskoj ustreptalosti, bježeći od svake sheme i konvencionalnosti; a u težnji za originalnošću pod svaku cijenu, Davičo kao pjesnik dopušta sebi niz pjesničkih sloboda, koje su do njega bile neuobičajene u poeziji naših naroda. On na pr. prenosi pola riječi u drugi stih:

*sve nas i zelene duše čija polu-
zrela usta pali mrtvi dah utvara:*

(Strava)

*i devojki, ko da buknula je Revo-
lucija u pomoć našem gladnom štrajku,*

(Sanjar)

Ili upotrebljava nabranjanja, koja se javljaju tako samo u proznom i esejističkom tekstu:

*U spisak zahteva ovog štrajkovanja
uzeti: a) mesec nek čitkije sjaje.*

(Sanjar)

Evo samo dva primjera stihova, u kojima dolazi do izražaja to Davičovo jezično eksperimentiranje:

najmojijim stasom ledine nemoje

(Sužanj porobljenoj otadžbini)

hoda razglavljenog, duše — čindarata.

(Sanjar)

Da je Davičo, osim kao stvaralac novih riječi, jedan od najvećih obretnika u savladavanju jezične i poetske materije kod nas, neka posluže kao dokaz na pr. ovi njegovi stihovi:

*Uideh kako pljucnu, pa rknu iz topa
i probi mi grudi kao bor-mašina,
i takvu mi rupu pod srcem iskopa
da bi kroz nju prošla puna mesečina.*

(Adamilo)

Dok se prvom stihu ove strofe može eventualno prigovoriti dvjema, iako onomatopoejskim, riječima — *pljucnu* i *rknu*, već drugi stih (unatoč *bor-mašini*) daje plastičnu sliku metka, koji je probio grudi; treći i četvrti stih otvaraju pred nama sugestivnu i vrlo uspješnu sliku: rupu pod srcem, kroz koju bi mogla proći »puna mjesečina«.

Dakako da to jezično eksperimentiranje ima svojih granica i dovodi kadgod do obratnog efekta, nego što je pjesnik htio postići: do nejasnoća, do kvalitetnog pada teksta ili čak do neukusnosti i pobrkanošći misli.

Svakako da na pr. izmišljene Ujevićeve riječi *drsta*, *nuda* ili *ihor*, ili Davičove *filaret*, *sažditi*, *dulek* ili *džarnut* ne podižu kvalitativno snagu stihova, t. j. ne pomažu njihovu literariziranju i krilatosti, već prije obratno: njihovu opadanju i srozavanju na prozno-vulgarizatorske napise, ili kadšto tako napadno strše u poetskoj materiji oko sebe, da neminovno budu oko i uho čitaocu. U tom smislu tu se i opet verificira poznata misao Dostojevskog, »da je izrečena riječ srebro a neizrečena zlato«.

NASTAVA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA U GIMNAZIJI PO NOVOM NASTAVNOM PLANU

Ljudevit Jonke

Otkako je stupio na snagu novi nastavni plan i program u naše gimnazije, sve se više čuju prigovori, kako je nastava materinskoga jezika u gimnazijama svedena na minimum i kako te škole ne će moći obrazovati pismene abiturijente. Odraz takva shvaćanja jesu i inače konstruktivni članci prof. Mirka Petravića i prof. Tugomila Ujčića u 1. i 2. broju »Jezika«. U članku »Zašto su nam srednjoškolci nepismeni?« drug Petravić se obara na shvaćanje i praksu, »po kojoj srednjoškolski nastavnici materinskog jezika tek usput (uz popravak školskih zadaća i pri ponavljanju za maturu) rade s đacima gramatiku, pravopis i stilistiku«. A drug Ujčić u članku »Gramatika — u školi pastorče!« konstatira isto, kad kaže, kako gramatiku »u školi svi s poštovanjem obilaze — i nastavnici i daci... Avaj, i stari i novi nacrti programa za više razrede gimnazija kao da se stide da otvoreno priđu tom strašilu gramatici. Niti joj određuju sate za vježbe, niti ističu direktno njen značaj.« A kad razgovarate sa srednjoškolskim nastavnicima i pitate ih, zašto su rezultati u osvajanju pismenosti slabi, i oni se izgovaraju na program i na nedovoljan broj radnih sati. Čini mi se, da je problem osobito važan i da je potrebno razmotriti ga potanje. Ako je zaista tako, da za nastavu hrvatskoga ili srpskoga jezika u srednjoj školi nema ni vremena ni volje, možemo doživjeti porazne posljedice, koje ćemo kasnije moći samo s mukom popravljati.